

TERVEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ KUTATÁSOK 76.

Témavezető: Kozma Tamás

utolsó pl.
11129

KOZMA TAMÁS

AZ OKTATÁSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ REGIONÁLIS
ALKALMAZÁSA

- Zárótanulmány -

Kézirat

OKTATÁSKUTATÓ INTÉZET 1983. OKTÓBER

Szerkesztette: Kozma Tamás

Készült: az Oktatóskutató Intézet nyomdájában

Példányszám: 70

BEVEZETÉS

1982 áprilisában az MSZMP KB áttekintette a hetvenes években folyt oktatásfejlesztési törekvéseket, és állást foglalt a korszerűsítésének további kérdéseiben. Az állásfoglalás nyomán a Művelődési Minisztérium oktatáspolitikai tanácsot alakított egy szakmai fejlesztési koncepció kidolgozására. A munka tíz bizottságban folyt; jelen füzetünkben a területi munkabizottság zárótanulmányát adjuk közre.

Az MM oktatáspolitikai tanácsának területi munkabizottsága 1982 júniusa és 1983 áprilisa között működött. Tagjai voltak: Deák Zsuzsa /MKKE/, Forray R. Katalin /OKI/, Répássy Helga /MKKE/, Saródy Éva /KSH/ és Vámos Dóra /MKKE/. A munkabizottságot Kozma Tamás vezette. A munkabizottság szorosan koordinálta munkáját a többi, tervezéshez kapcsolódó kutatásokkal.

A területi munkabizottság elemezte azokat a társadalmi-területi folyamatokat, amelyek egy központi oktatásfejlesztési koncepció regionális alkalmazásához szükséges megismerni. E munka során foglalkozott az oktatásügyi alapellátással, a közép- és a felsőfokú oktatással, valamint külön is a főváros térségével. A munkabizottság részben korábbi kutatásai eredményét foglalta össze - fölhasználva mind az akadémiai kutatócsoportban, mind a felsőoktatási kutatóközpontban folyt megelőző kutatásokat -, részben statisztikai másodelemzést végzett, részben pedig szakértői tanulmányokra támaszkodott. A budapesti térség fejlesztési elgondolásainak kidolgozásában együttműködött a Fővárosi Tanács művelő-

désügyi főosztályával és a Budapesti Városépítési Tervező Vállalat kutatási önálló osztályával. A munkabizottságban elkészült anyagok jegyzékét függelékben adjuk közre. Ezek az anyagok - részben sokszorosított, részben kéziratos formában - hozzáférhetők az Oktatáskutató Intézet dokumentációjában. Sorozatunk 65. számaként közzétettük a területi munkabizottság elemzését a felsőoktatási hálózat fejlesztésének területi-társadalmi feltételeiről, a 72. számában pedig a Budapest-esettanulmány egyik résztanulmányát. Sorozatunk 64. és 70. számai ugyancsak olyan tanulmányok, amelyek az oktatáspolitikai tanács számára készültek. Később a középfokú oktatás területi elemzésének egy összefoglalását is közzé szeretnénk tenni.

Ebben a füzetben a területi munkabizottság zárótanulmánya olvasható. /Rövidített formában megjelent a Köznevelés 1983. évi 24. számában./ Benne - a lehető legrövidebben, tehát szükségképp csak utalásszerűen - a feltételrendszer és a társadalmi igények területi különbségeit foglaltuk össze, amelyeket véleményünk szerint mind az oktatáspolitikai tanácsnak, mind az ágazati és területi oktatásügyi igazgatásnak figyelembe kell vennie egy központi oktatásfejlesztési koncepció regionális alkalmazása, lefordítása során.

AZ OKTATÁSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ REGIONÁLIS

ALKALMAZÁSA

Az elmúlt év másfél év elemző munkája néhány fontos részlettel gazdagította az oktatás távlati fejlesztéséről kialakult korábbi elgondolásokat. Az elképzelések azonban lényegében már a hetvenes és nyolcvanas évek fordulójára kiformálódtak. Egyetértés alakult ki a következő, legfontosabb pontokban:

- Döntő változás következett be az iskolázással kapcsolatos lakossági magatartásban: a középfokú oktatásba való belépés tömegessé vált. Középfokú oktatásunk rendszere azonban ma erre sem tartalmilag, sem szerkezetileg, sem pedig létesítményeiben nincs fölkészülve.

- Minden helyi és országos részleges erőfeszítés ellenére, az alsó fokú oktatási hálózat állaga oly mértékben elavult, hogy az egyértelműen rontja az iskolai tartalmi munka minőségét és ágazati kérdéseken túl átfogó társadalompolitikai problémává nőtt /vö. a lakossági alapellátással, a szociálpolitikával, a településfejlesztéssel stb./.

- A felsőoktatás felvételi keretszámai szűkek; ugyanakkor lényeges emelésük esetén a középiskola után továbbtanulók elhelyezkedése országosan és területileg is megoldhatatlannak látszik.

A nyolcvanas évek elején néhány új fejleménnyel kellett kiegészíteni ezt a képet. Az egyik a sokszor fölemlegetett demográfiai hullám, amely fokozottan "hozza ki" mindazokat az ellentmondásokat, amelyek oktatási rendszerünkben már korábban is ott lap-

pantak. A másik új fejlemény az elodázhatatlan gazdaságpolitikai stratégiaváltás, vagyis hazánk termelési szerkezetének halaszthatatlanná vált átalakítása. E stratégiaváltás következtében a korábbi munkaerő-előrejelzések még annyira sem megbízhatók, mint addig voltak: azaz nem prognosztizálják kellően egy-egy korosztály elhelyezkedési kilátásait sem országosan, sem pedig területileg.

Munkacsoportunk arra vállalkozott, hogy az ilyen föltételekkel kialakított, országos oktatáspolitikai stratégia helyi alkalmazását segítse elő. Mind a kutatásban, mind pedig a szakértői tevékenység során azt tapasztaltuk ugyanis, hogy nagy a szakadék a távlati koncepcionáló munkálatok, valamint a középtávú tervidőszakokban mindig "váratlanul" megoldandó feladatok között. Ennek nemcsak a sokat emlegetett "konceptiótlanság" az oka. Hanem sokkal inkább az, hogy a helyileg jelentkező problémák másik, konkrétabbak, mint a hosszú távú és szükségképp összefoglaló megállapítások.

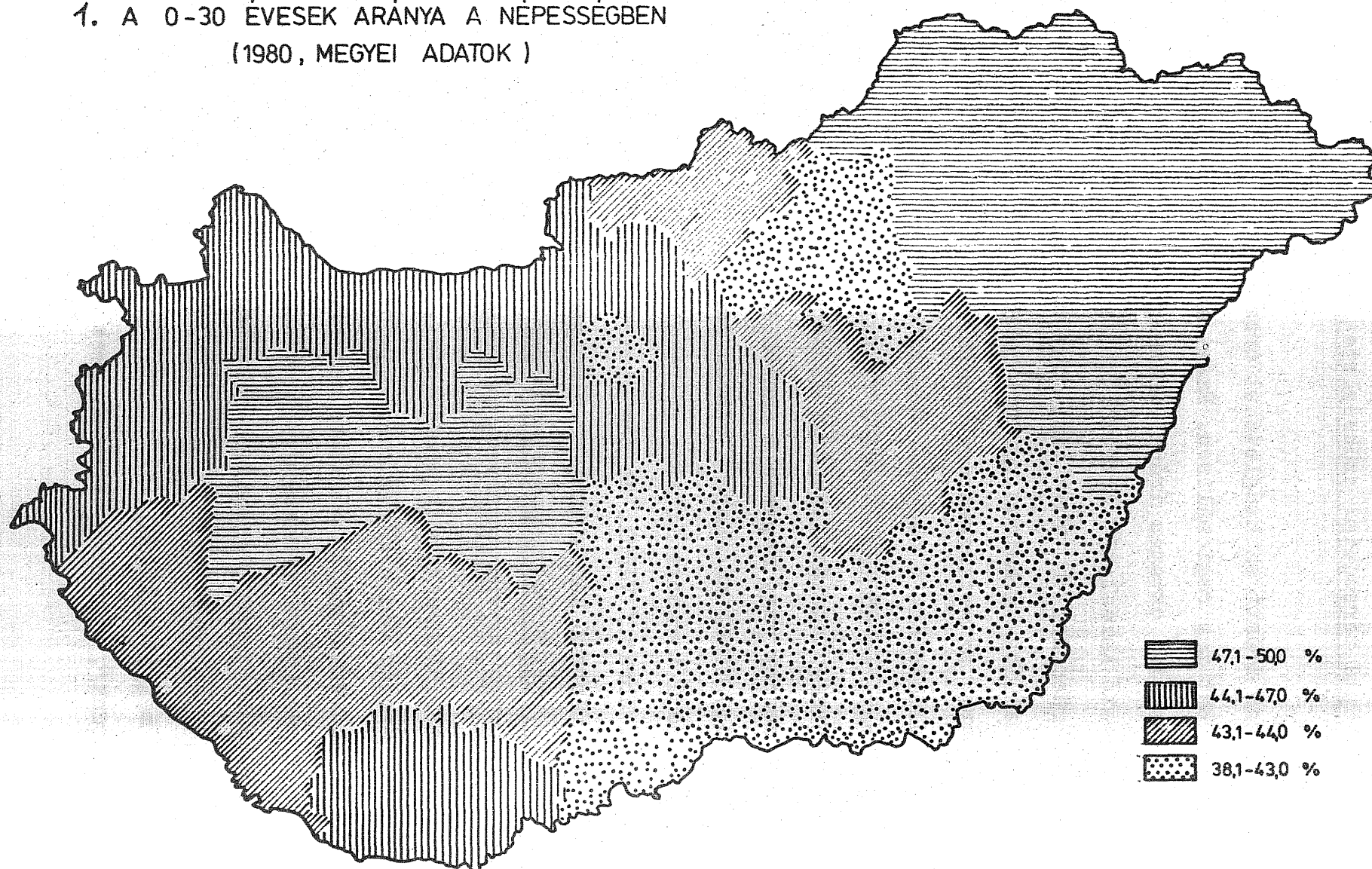
Az okok egy része magában a tervezési és irányítási rendszerben rejlik, amivel mi most nem foglalkoztunk. De a regionális különbségek is nagy szerepet játszanak abban, hogy az átfogó megállapítások nem kalauzolják kellőképp a gyakorlatot. Ezért, véleményünk szerint, az oktatási rendszer eredményes modernizációjához szükség van arra is, hogy regionális fejlesztési súlypontokat képezzünk. A regionális fejlesztési súlypontok kiemeléséhez viszont tudnunk kell, hogy az ország egyes régiói miben hasonlítanak egymásra, de főképp, hogy milyen különbségek vannak közöttük.

Az oktatás iránti társadalmi szükségletek regionális eltérései

Az oktatás iránti szükségleteket országosan is nehéz prognosztizálni, hát még regionálisan. Ezért mi jelentős szűkítéssel éltünk. Először is: oktatás iránti szükségleteken lényegében a lakosság várható keresletét értettük az iskolák és az iskolázás iránt. Egyszerűen szólva tehát azt, hogy tendenciájában több vagy kevesebb fiatal fog várhatóan továbbtanulásra jelentkezi az egyes iskolatípusokba. Ez nyilvánvalóan további háttértényezőkkel magyarázható. Mindenekelőtt a népesség korszerkezetével; azaz hogy hol mennyien laknak, és köztük mennyi a fiatal. /Lásd az 1. ábrát/. Azután a népesség iskolázottságával és képzettségével. Vagyis azaz, hogy alacsony vagy magas-e a szülők iskolai végzettsége; föltételezve, hogy minél magasabb a szülők iskolázottsága, annál többen akarják majd továbbtaníttatni gyerekeiket. /Lásd az 1. táblázatot és a 2. ábrát./ Végül, de nem utolsó sorban, a lakosság oktatás iránti várható keresletét az elhelyezkedési lehetőségek is befolyásolják; vagyis hogy az adott régió termelési szerkezete miként alakul /vö. 2. táblázat/. Nyilvánvaló, hogy számos további tényező is van. Mindenekelőtt például az, hogy mennyi és milyen oktatási intézmény van a környéken. Sajnos, minden tényező monografikus földolgozását ennyi idő alatt nem végezhattük el.

Az oktatás iránti szükségletek prognosztizálása közben még egy szűkítéssel éltünk. Regionális különbségeket kerestünk, de az ország régióit csak nagyon távol sikerült meghatároznunk. Nem készítettünk megyei előrejelzéseket, tehát /bár esetenként ezekre is alapoztunk/, még kevésbé érvényesek megállapításaink kisebb

1. A 0-30 ÉVESEK ARÁNYA A NÉPESSÉGBEN
(1980, MEGYEI ADATOK)

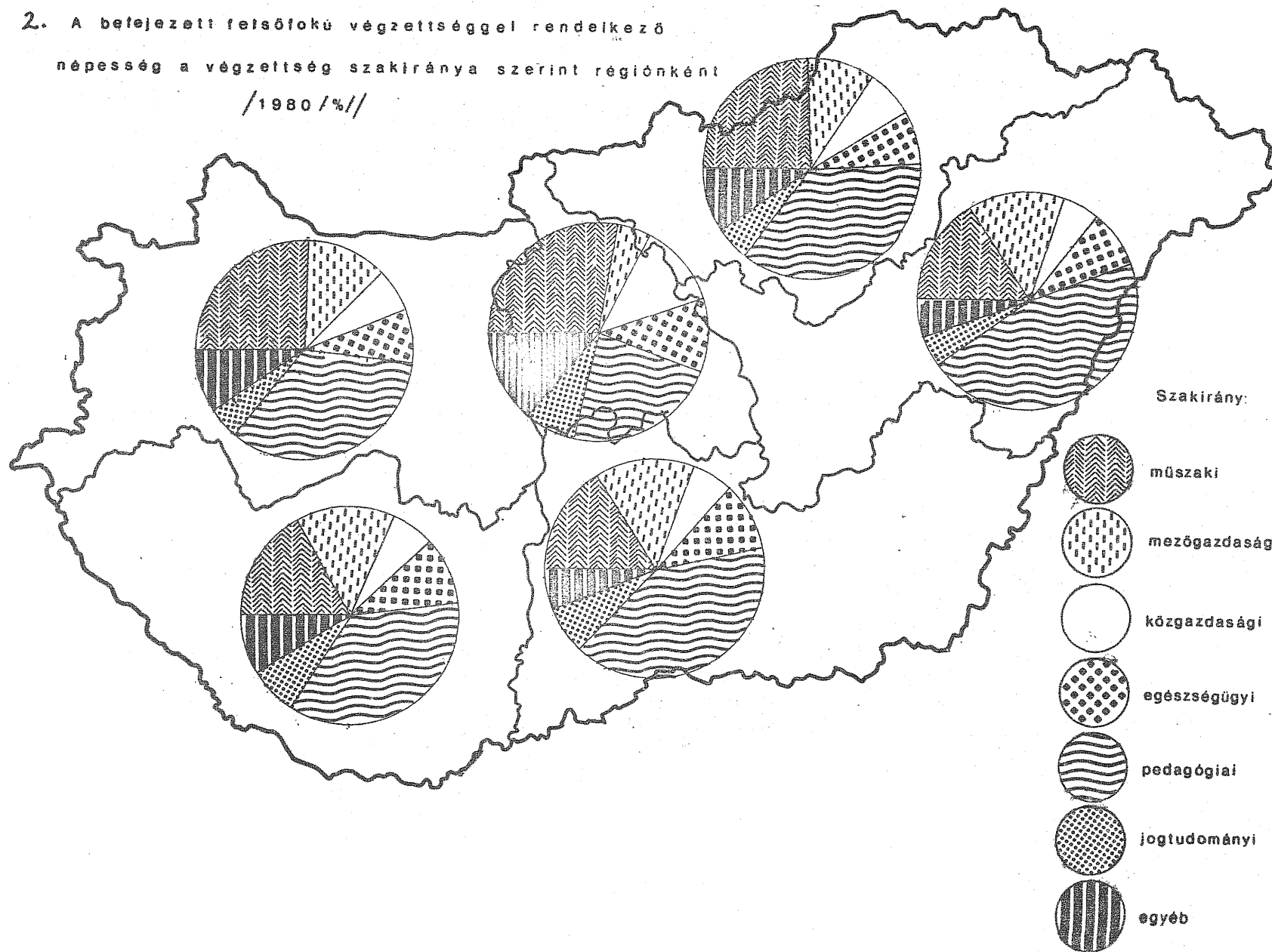

1. Felsőfokú végzettségűek a körzetek lakosságának, keresőinek
és szellemi dolgozóinak arányában

Megnevezés	Közp.	Észak- Mo.	Észak- Dtúl	Dél- Dtúl	Észak- Alföld	Dél- Alföld	Együtt
Ezer lakosra jutó felső- fokú foglal- koztatottak	43	19	20	18	19	19	25
Ezer aktív keresőre jutó felsőfokú foglalkoz- tatottak	83	41	42	39	39	36	52
Felsőfokú végzettek a szellemi dol- gozók %-ában	23	18	17	19	19	19	20

Forrás: Vámos Dóra, 1981.

2. A befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkező
népesség a végzettség szakiránya szerint régióként
/1980 /%//

térségekre /jóllehet/ ilyenekkel is dolgoztunk/. Csupán három-négy megyényi országrészeket különítettünk el és hasonlítottunk össze: az Észak-Dunántúlt, a Dél-Dunántúlt, az Észak-, illetve a Dél-Alföldet, az északmagyarországi régiót és persze a fővárost és vidékét /az ún. központi régiót/.

Még az ilyen régiók közt is fontos különbségek mutatkoznak az oktatás iránti szükségletek várható alakulásában. A népesség korszerkezetét és vándorlási tendenciáit tekintve az észak-dunántúli és a központi régió lakossága "dinamikusabb" és "fiatalosabb", mint a többi régióé. Más régiók népessége viszont várhatóan stagnál; a régiók peremvidékein pedig előreláthatóan folytatódik az ott élő népesség elöregedése, nem utolsósorban a fiatalabbak elvándorlása miatt. /Ez különösen a dél-dunántúli régió aprófalvas térségeire, valamint az észak-alföldi régió nagyfalvas vidékeire jellemző./ Bár ezek az előrejelzések közismertek, itt mégis érdemes hivatkozni rájuk, mert a területi demográfiai prognózisok fontosságára figyelmeztetnek. Az országos demográfiai előrejelzések ugyanis csak az országos oktatáspolitikai stratégiát orientálhatják. Gyakorlatilag azonban azt kell megmondani, hogy egy-egy iskolakörzetben vagy kisebb-nagyobb térségben mennyi gyerekkel számoljunk.

Kevésbé közismert a népesség iskolázottságának regionális különbsége, az abban beállott és az előre jelezhető eltérések. Ha az iskolázás terjedését ún. logisztikus görbével írjuk le /Quetelet, Verhulst, Reed, Pearl, vö. a 3. ábrával/, akkor az egyes régiók népességét - és ezen belül az egyes térségek lakosságát is persze - képletesen szólva ennek a görbének a különböző

2. A 2000/I. és a 2000/III. variáns többletigénye felsőfokú végzettségükből[✱]

Körzet	A prognózisokban megjelenő változatokban a felsőfokú igény		A körzetben	
	2000/I.	2000/III.	lakó hallg.	tanuló hallg.
Központi	35,4	19,9	30,6	46,1
Észak-Magyaro.	9,6	15,9	13,2	6,9
Észak-Dunántúl	18,1	16,5	14,3	12,8
Dél-Dunántúl	13,9	15,2	12,8	13,9
Észak-Alföld	13,0	18,5	17,2	9,3
Dél-Alföld	9,9	13,9	11,9	11,0
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

[✱] Diplomás munkaerőszükséglet előrejedés.

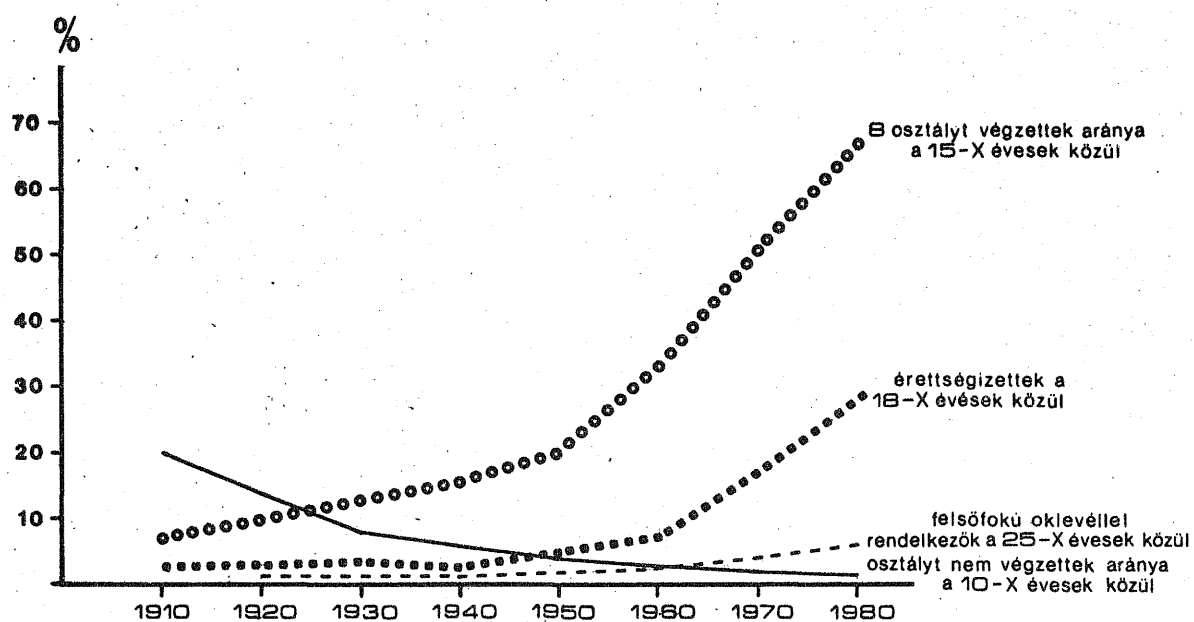
Forrás: Vámos Dóra, 1981.

pontjain helyezhetjük el. A régiók és az ezeken belüli térségek lakossága jellegzetesen különbözik egymástól abban, hogy alacsony vagy magas az iskolázottsága, és hogy iskolázottságának szintje gyorsan vagy lassan változik.

Eltérő iskolázottsági szinteket és fejlődési ütemeket minden régión belül találtunk /vö. 3. táblázat/; különbségek elsősorban a régiók városi térségei, illetve falusi körzetei között mutatkoztak. Viszonylag magas iskolázottságot és gyors igénynövekedést mutatott az észak-dunántúli régió. Az észak- és a dél-alföldi régió lakosságának iskolázottsága alacsonyabb, és lassabban nő. Az egyes térségek lakossága az alföldi régiókon belül is nagyon eltér egymástól. /A 4. ábra az 1980-as fővárosi középiskolázottsági szinttel veti össze őket./ Mégsem annyira, mint éppen a központi régióban, ahol a fővárosiak és az agglomerációs gyűrűben élők iskolázottságának szintje és növekedési üteme közti különbség országszerte a legnagyobb. A fővárosi népesség magasan iskolázottnak mutatkozik a statisztikák szerint, igényei lassuló ütemben nőnek. Az agglomerációban lakóknak átlagosan alacsony az iskolai végzettsége, viszont igényeik a középfokú oktatás iránt az elmúlt években ugrásszerűen megnöttek.

Korábbi várakozásainkkal ellentétben a termelés regionális szerkezete nem vagy csak kevésbé van kapcsolatban azzal, amit a fiatalok és szüleik meg akarnak tanulni. Pontosabban szólva azok az egyensúlyok, amelyeket a munkaerőszükséglet és a végzettek képzettsége között a tervező föltételezne, vagy sohasem voltak meg, vagy mostanra nagyon is megbomlottak. Az egyoldalúan iparosodott térségekben és nagyvárosaink agglomerálódó vidékein is -

3. AZ EGYES ISKOLAFOKOZATOK TERJEDÉSE A NÉPESSÉGBEN 1910 - 1980

Forrás: Forray R. Katalin, 1983.

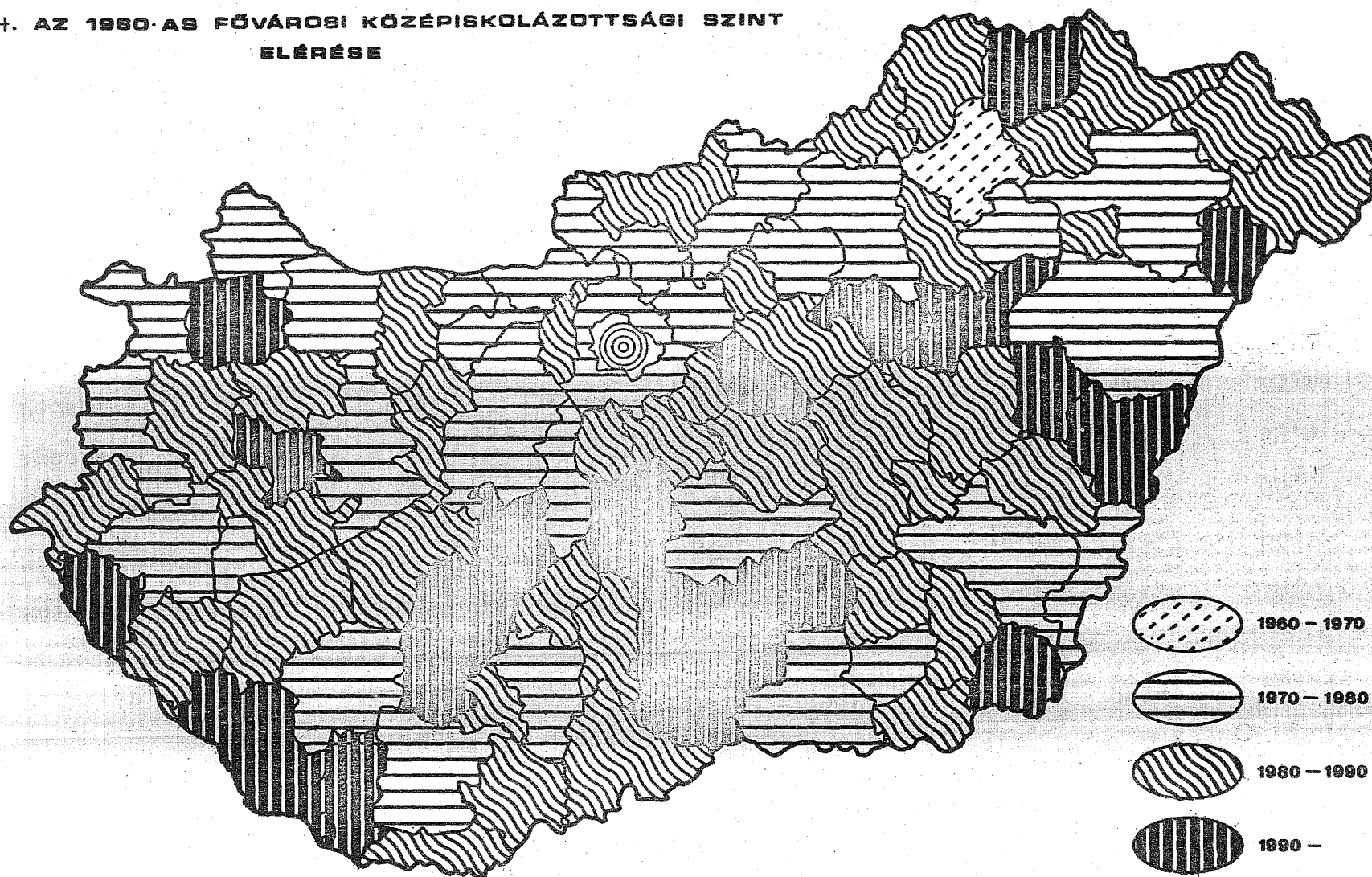
3. A szellemi potenciál mutatója^{*}

Szakirány	Központi	Észak-Magyaro.	Észak-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Együtt
Műszaki	73,2	57,3	69,1	67,6	206,6	101,4	74,6
Mezőgazdasági	41,5	93,8	58,9	238,7	96,4	56,7	66,2
Közgazdasági	69,7	129,8	-	36,5	-	-	86,5
Egészségügyi	41,9	-	-	36,9	33,9	28,7	47,4
Pedagógiai	109,3	98,4	99,4	98,2	54,7	56,6	83,2
Jogtudományi	109,5	184,3	-	67,4	-	56,1	113,1
Egyéb	102,3	-	-	-	47,0	48,4	122,6
Együtt:	75,8	102,1	108,6	81,3	69,7	57,7	78,3

^{*} A felsőoktatási hallgatókra jutó diplomás népesség

Forrás: Deák Zsuzsa 1981.

4. AZ 1960-AS FŐVÁROSI KÖZÉPISKOLÁZOTTSÁGI SZINT ELÉRÉSE

Szerk: Schwertner J.

Forrás: Forray R. Katalin, 1983.

ezeket főként az észak-dunántúli, részben az észak-magyarországi régióban találhatjuk meg - az utóbbi években kisebb a hagyományos szakmunkásképzésbe jelentkezők aránya. /A tendencia nem egyértelmű. Föltételezzük viszont, hogy egyes ipari térségekben lakosságcsere indult meg, és a térségbe újonnan beköltözők azok, akik változatlanul a szakmunkásképzés hagyományos intézményeit keresik./ Arra számíthatunk, hogy a tradicionális iparágak jövőbeni kényszerű átalakulásával a hagyományos szakmunkásképzés iránti kereslet minden egyoldalúan iparosodott térségünkben csökkeni fog.

Bár a kép - ismerjük el - homályos, annyi mindenképp várható, hogy a középfokú oktatás iránti kereslet régióként erősen eltér majd egymástól. Az 1974-77 között született legmagasabb létszámú korosztályok a nyolcvanas évek második felében és a végén fognak kopogtatni a középiskolák kapuján, de, véleményünk szerint, növekvő különbségek lesznek abban, hogy pontosan mikor jelentkeznek, mekkora lesz a túljelentkezés és milyen típusú középfokú oktatást igényelnek főként. Várakozásunk szerint országosan növekedni fog a középiskolák iránti lakossági igény, és csökken a szakmunkásképző iskolákkal szembeni kereslet. /Kevésbé a "divatszakmákban", jobban a "hiányszakmákban"./ Ennek alapján azt prognosztizáltuk, hogy a lakossági kereslet a fővárosban és az észak-dunántúli régióban a gimnáziumi, színvonalas középiskolai, azon túl a felsőfokú továbbtanulás irányában tolódik majd el. Az észak-magyarországi régióban, megítélésünk szerint, ezzel szemben a hagyományos szakmunkásképzés iránt még hosszabb ideig várható kereslet. Más régiókban pedig, úgy tetszik, továbbra is a szakközépiskola iránti kereslet növekszik majd; jelentős régión belüli eltérésekkel persze.

Még az ilyen átfogó előrejelzés is fölveti azt a további kérdést, hogy mit tegyünk a felsőoktatási kapacitásokkal. A különös mindenesetre az, hogy éppen az észak-dunántúli régióban - ahol a középiskola, mégpedig a minőségi középiskola iránti igények leggyorsabb növekedését várjuk - nincsen a szellemi életnek regionális központja, felsőfokú kulturális szerepkörrel /vö. 4. táblázat/. Ennek mérlegelése azonban már továbbvisz bennünket az ellátottság regionális különbségei felé.

Az oktatási ellátottság regionális különbségei

Az oktatás iránti /lakossági/ kereslet, bárhogy differenciáljuk is, egymagában még kevés ahhoz, hogy ennek alapján akár tartalmi fejlesztést, akár hálózati korszerűsítést javasolhassunk. Annál inkább, mivel az oktatási intézményhálózat fejlesztésének - sok helyütt rehabilitást is mondhatnánk - önmagával szemben is súlyos elmaradásai vannak. Az intézményhálózat regionális különbségeit ezért külön kellett elemeznünk.

Az oktatási intézményhálózat helyzete és jövője a települések helyzetéhez és jövőjéhez kötődik. Közelebbről a régiókon belüli és az egyes régiók között kimutatható infrastrukturális különbségekhez, hiszen - innen közelítve a problémát - az oktatás az infrastruktúra egyik legfontosabb eleme. Minden régebbi elemzés is egyértelműen arra mutatott, hogy az iskola léte, felszereltsége, pedagógus ellátottsága szorosan összefügg egy-egy település egészségügyi, kereskedelmi stb. ellátottságával, víz- és energiahálózataival, közlekedési helyzetével, röviden: az illető település urbanizáltságával.

4. Az intézményszékhelyek^x abszolút és relatív súlya a magyar
felsőoktatásban /1980/

A város részesedése a nappali tagozatos hallgatókból	Az adott intézményszékhelyen nappali tagozatos tanulók száma a város népességének %-ában						intézmény- székhelyek száma
	4 felett	3-4	2-3	1-2	0,5-1	0,5 alatt	
45,3				Budapest			1
5-10		Szeged	Debrecen	Pécs			3
2-5	Gödöllő		Eger	Győr	Miskolc		6
			Nyíregyh.	Kecskemét			
1-2				Baja			
				Kaposvár			
				Sopron			
				Szombath.			
				Veszprém			5
0,5-1			Keszthely	Esztergom	Dunaujv.	Székesfehérvár	
			Sárospat.	Jászab.	Zalaegersz.		
			Szarvas				
0,5				Mezőtúr	Hajdusob.	Gyöngyös	
					Kazincbarc.	Hódmezővh.	
					Szekszárd	Salgótarján	
					Mosonm.óv.	Szolnok	
Int.szék- helyek száma	1	1	7	11	7	5	32

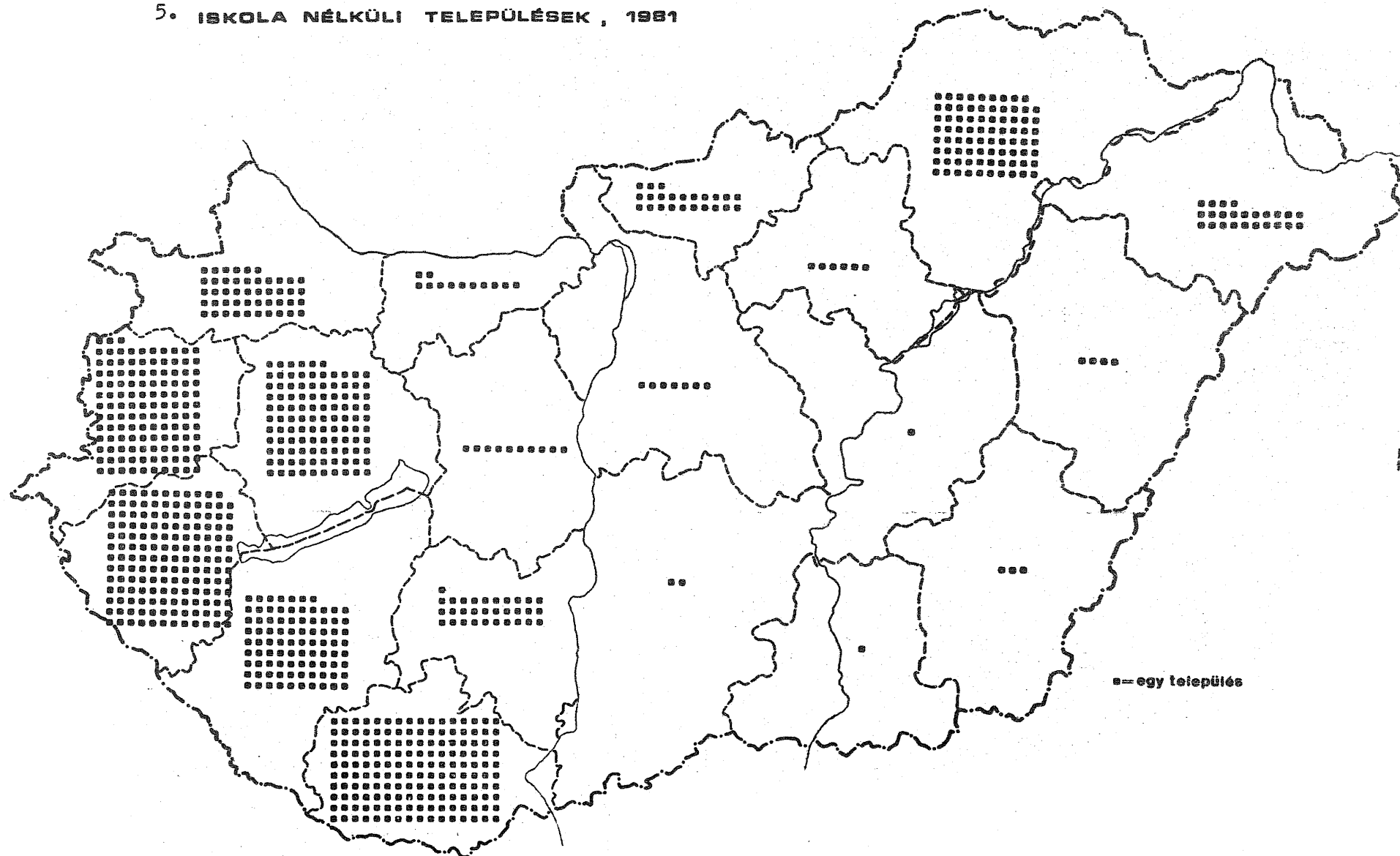
^x Zsámbék kivételével

Forrás: Nemes Nagy József, 1980.

Bár még mindig több településen van iskola, mint, mondjuk könyvtár, szociális otthon vagy kórházi szolgáltatás, azért a regionális különbségek ebben is igen nagyok. Az alapellátás közismert problémája az iskolakörzetesítés. Egyértelműen az ország aprófalvas térségei vannak a legrosszabb helyzetben /vö. 5. ábra/. Nemcsak mert a kis településeken a hatvanas és hetvenes években sorra zárták be az iskolákat, hanem mert ezeknek a falvaknak rendszerint a fekvése és a közlekedési adottsága is rossz. Ma az általános iskolai hálózat elsősorban a Dél-Dunántúlon és az észak-magyarországi régióban hiányos. Kevés az iskola a Dél-Dunántúl peremén, illetve dombvidéki falvaiban, az Északi Középhegységnek pedig az ugyancsak rosszul megközelíthető, gazdaságilag stagnáló, társadalmilag hanyatló településein. Véleményünk szerint azonban - az esetek többségében - az iskola újbóli megnyitása önmagában nem fordíthatja meg ezeknek a térségeknek az elnéptelenedését, mivel nem is az iskola bezárása okozta. Az aprófalvas térségek településeinek eróziója évtizedes, helyenként évszázados társadalmi-gazdasági folyamat, amely sokhelyütt most lépett a végső szakaszba. Kínjait enyhíteni azonban mindenképp társadalompolitikai felelősség.

Más a helyzet az ország tanyás térségeiben, főként az Észak- és a Dél-Alföldön. Itt ugyanis a külterületi iskolák hiánya többnyire a közlekedés modernizálásával ellensúlyozható volna. Míg az alapfokú ellátás egyfajta rekonstrukciója volna lehetséges a Dél-Dunántúl és az észak-magyarországi régió egyes térségeiben, addig az alföldi régiókban hosszú távon sem visszaállítani volna kívánatos az általános iskolákat, hanem javítani a megközelíthetőségüket. A probléma azonban nem oldható meg egy szűkebben ágazati szemlélet

5. ISKOLA NÉLKÜLI TELEPÜLÉSEK, 1981

Szerk: Schwertner J.

Forrás: Forray R. Katalin, 1983.

szerint, hanem túlmutat az egyes tárcák illetékességi körén.

További különbséget tettünk az észak-alföldi, valamint a dél-alföldi régió egyes térségei között. Az észak-alföldi régió egyes térségeiben ugyanis fölszámolták a tanyavilágot, a lakosságot tanyaközpontokba vagy nagyfalvakba telepítve. A külterületi iskolák becsukása ennek a politikának csupán a végső állomása. Akármint vélekedjünk is magáról a folyamatról, ezeknek az iskoláknak a helyreállítása a jövőben már aligha szükséges. A Dél-Alföld tanyás térségei azonban az utóbbi időben még fejlődtek is; lakosságuk kulturális alapellátása tehát a jövőben kiemelt feladat lehet.

A középfokú oktatás megszervezése és intézményhálózatának kiterjesztése meggyőződésünk szerint már a közeljövőben országos feladat lesz; de nem mindenütt egyforma módon. Egyes régiókban - a régiókon belül mindenekelőtt a városi térségekben - ugyanis kiépült a középfokú intézményhálózat, itt tehát az intézmények tartalmi munkáját lehetne - a várható keresletnek megfelelően - módosítani, illetve egymással összehangolni. Ez a helyzet elsősorban a fővárosban és az Észak-Dunántúlon, illetve nagyvárosaink térségeiben. A Dél-Dunántúl már említett aprófalvas térségeiben, az észak-alföldi régió nagyfalvas körzeteiben, illetve a dél-alföldi régió ún. mezővárosainak vidékein hálózat bővítésére és az intézmények átszervezésére is szükség lenne. Nagyfalvas térségekben ehhez is elsősorban a közlekedés minőségi fejlesztésére volna szükség, hogy az egymástól tíz-húsz kilométerre működő iskolák együttesen legalább néhány választási lehetőséget tudjanak nyújtani a fölvevő körzeteikben lakó fiataloknak. Aprófalvas térségekben viszont nem

látunk más lehetőséget a középfokú oktatással való ellátás megszervezésére, mint az újabban sokszor vitatott többfunkciós oktatási intézményeket /integrált középfokú oktatás, közös középiskola stb./.

A kulturális élet már meglévő, illetve kialakítható vagy kiépítendő regionális központjai területileg jellegzetesen eltérő fejlesztési magatartásokat igényelnek a felsőoktatásban is. Az észak- és a dél-alföldi régió szellemi életét tovább lehet építeni egyetemi központjaik fejlesztésével /főleg ha nem ütközik más, szintén fejlődni akaró központok érdekeibe az egyes régiókon belül/. A dél-dunántúli régió is hasonló úton fejleszthető. Itt azonban minden bizonnyal többletszerveződést és többletberuházást igényel, hogy a regionális központ felsőoktatás nincs teljesen kiépítve. Az azonban más kérdés, hogy az észak-magyarországi régióban távlatilag ki lehet-e fejleszteni egyetlen kulturális és felsőoktatási központot - az alföldiek mintájára -, vagy több központ alakulhat majd ki, ahogyan az észak-dunántúli régióban történt. Az észak-dunántúli régió felsőfokú kulturális és oktatási ellátása távlatilag sem nem szükséges, sem nem lehetséges egyetlen centrum fejlesztésével. Ennek a régiónak tehát policentrikus fejlesztési stratégiát ajánlottunk.

Az oktatás modernizálásának regionális súlypontjai

A regionális különbségek föltárása alapján a távlati fejlesztés területileg eltérő súlypontjait javasoljuk. Legfontosabb javaslatainkat - a részletezés mellőzésével - az alábbiakban fog-

laljuk össze:

1. A központi régióon belül - a következő, mintegy két évtizedben - kívánatos volna az agglomerációs lakosság oktatási és kulturális alapellátásának erőteljes fejlesztése, mégpedig lehetőleg településenként. Várható, hogy az agglomerációban élők - számuk korlátozottabban bár, de növekedhet - továbbra is keresni fogják a hagyományos szakmunkásképzést. Ez az igény minden bizonnyal nagyrészt kielégíthető a főváros szakmunkásképző hálózatával. Ugyanakkor kívánatosnak látszik, hogy gimnáziumot és szakközépiskolákat telepítsenek, illetve fokozott mértékben fejlesszenek a központi régió egyéb központjaiban is, elsősorban az agglomerációs gyűrű kiemelt településein. Már csak azért is, mert ez távlatilag tehermentesíti a főváros középiskolai intézményhálózatát. A központi régió egyes központjaiban telepítendő, illetve ott fejlesztendő középfokú oktatási intézmények többfunkciósak lehetnek /tehát többféle szakmai, illetve középiskolai végzettség is szerezhető bennük/, ha fölvevő körzetüket profiltiszta intézményekkel egyébként nem lehetne ellátni.

2. Az észak-dunántúli régió oktatásfejlesztésének főhangsúlyát a gimnáziumokra és a szakközépiskolákra tennénk. Elemzéseink szerint várható ugyanis, hogy a lakossági kereslet /amely az elhelyezkedés realitásait is tükrözi/ ebben az irányban fog eltolódni. Ehhez a fejlesztéshez a régióon belül egyrészt rendelkezésre állanak történeti multi középiskolák. Másrészt bevonhatók üzemi, vállalati erőforrások, különösen ott, ahol az ötvenes évek óta számottevő szakképző kapacitások épültek ki. Ugy gondoljuk viszont, hogy a hagyományos, szakmunkásképzésre ebben a régióban

távlatilag kevesebb szükség lesz, mint ma. Meg fog növekedni - különösen a kilencvenes évek derekán - a felsőoktatás iránti kereslet. Ez fölveti a régió felsőoktatási hálózatának továbbfejlesztésének szükségességét. Akár egy, akár több központban folytatódik majd a fejlesztés, a régió humán képzéssel való ellátása mindenképp megoldandó feladatnak látszik.

3. A dél-dunántúli régió távlati fejlesztésének egyik feladata az aprófalvas térségek iskolai alapellátása. Ez aligha történhet másként, mint a köz művelődési, esetleg a szociális alapellátással karöltve. Nem függetleníthető ugyanakkor e térségek általános, társadalmi-gazdasági fejlesztésének problémáitól. A régió távlati fejlesztésének másik célja egy felsőfokú kulturális ellátó központ kialakítása, teljes egyetemi és tudományos kutatási kapacitás megszervezésével. /Mindez természetesen nem mond ellent annak, hogy - különösen a következő öt-hét esztendőben - várhatóan itt is a középfokú oktatás megszervezése lesz az aktuális gond./

4. A dél-alföldi régió oktatásfejlesztési prioritásának egyrészt a körzeti iskolákat, másrészt a középfokú szakképzés szervezését javasoltuk. A külterületi lakosság kulturális alapellátása, mint mondtam, szociálpolitikai földat is egyben; de nem oldható meg ebben a régióban a közlekedés minőségi fejlesztése nélkül. /Nem hisszük, hogy ebben a régióban a korábbi iskola-hálózat helyreállítására sor kerülhetne./ A középfokú szakképzés fejlesztése ebben a lényegében mezőgazdasági régióban szorosan kötődik egyrészt az ipartelepítésekhez, másrészt ahhoz, hogy a nagyüzemi mezőgazdaság inkább az iparszerű rendszerek irányában

vagy főként az élőmunka-igényes művelési formákban terjed majd tovább. Szervezeti formaként a régió sok térségében az ún. több-funkciós középfokú oktatási intézmények, intézményegységek ajánlhatók.

5. Az észak-alföldi régió fejlesztési súlypontjának a középfokú szakképzést javasoltuk. Különösen azért, mert az ipar hiánya, egyes területeken a külterjes mezőgazdaság helyzete következtében az ipari szakképzés ma elszigetelt, tradicionális, és lényegében elszakadt a konkrét munkavállalási lehetőségektől. Míg a hatvans években számos térség ennek ellenére meg tudta tartani a népességét, a hetvenes években számos helyről megkezdődött az eláramlás. A középfokú képzés, ezen belül a szakképzés persze aligha modernizálható a termelőerők számottevő fejlődése nélkül. Csak a gazdaságfejlesztés ilyen fordulata javíthatná egyúttal a kommunikációs lehetőségeket is a régión belül - ami különösen a nagyfalvas térségekben - elengedhetetlen oktatásszervezési feltétel.

6. Az észak-magyarországi régióban is minden bizonnyal meg kell oldani az aprófalvas térségek kulturális alapellátását. A problémák hasonlatosak a délnyugat-dunántúli térségekéhez. Az észak-magyarországi régió sajátos gondja viszont a szakképzés sorsa, amely elsősorban a régió nehéziparára épült, és amely - ennek következtében - a következő évtized ipari átalakításának áldozatául eshet. A népesség iskolázottsági és szakképzettségi statisztikái alapján mégis úgy gondoljuk, hogy a szakképzés /esetleg más a hagyományos szakmunkásképzés formájában is/ a régióban továbbfejlesztendő. Mindez nem teszi fölöslegessé - esetleg csak időben tolja el - a régió felsőoktatásának fejlesztését, és annak eldöntését, hogy a

felsőfokú ellátás egy központba koncentráltan, vagy esetleg több központban policentrikusan szervezhető-e inkább.

✱

A megállapítások és javaslatok, amelyeket ebben az anyagban összefoglaltunk, nem helyettesítik a további, részletekbe menő tervezőmunkát. Ez már nem a kutatás főadata. A regionális különbségek föltárása és ezek alapján javaslat eltérő fejlesztési súlypontokon mindenesetre érzékennyé teszi az átfogó oktatáspolitikai koncepciót a megvalósítás közben felmerülő, a távlati célokat szükségképp kisebb-nagyobb mértékben módosító, regionálisan megoldandó főladatok iránt.

MUNKAANYAGOK^x

Alapfoku oktatásügyi ellátás

Az alapfoku oktatás fejlesztésének területi-társadalmi feltételei /Deák Zsuzsa - Forray R. Katalin - Kozma Tamás - Saródy Éva - Vámos Dóra

Középfoku oktatás

Az iskolarendszer fejlesztésének fő irányai /Kozma Tamás/

A társadalmi-gazdasági és kulturális fejlettség fő területi típusai /Inkei Péter/

A pályaválasztás és munkavállalás lehetőségei a fő területi típusokban /Ritoók Magda/

Az iskolázottság és a továbbtanulási igények a fő területi típusokban /Forray R. Katalin/

A képzési kínálat a fő területi típusokban /Forray R. Katalin/

A tanítási potenciál a fő területi típusokban /Deák Zsuzsa/

Javaslat az iskolarendszer alternatív fejlesztésére a fő területi típusokban /Kozma Tamás/

^x

A kéziratok az Oktatáskutató Intézet dokumentációjában hozzáférhetők. Az anyagok egy része sokszorosított formában is olvasható /Tervezéshez kapcsolódó kutatások 65., 72./

Felsőoktatási hálózat

A felsőfokú végzettségi szakemberek elhelyezkedésének területi lehetőségei /Vámos Dóra/

A felsőoktatás iránti lakossági igények területi különbségei /Forray R. Katalin/

A felsőoktatási és kutatási-fejlesztési hálózat területi sajátosságai /Répássy Helga/

A felsőoktatásba bevonható szellemi potenciál területi megoszlása /Deák Zsuzsa/

A szellemi élet regionális központjai /Kozma Tamás/

Budapest

A művelődés fejlesztésének társadalmi-gazdasági tendenciái a fővárosban, 1867-1945. /Tőkész László/

Az oktatási rendszer távlati fejlesztésének fővárosi feladatai /Kozma Tamás/

A munkaerő-szerkezet átalakulása a fővárosban az ezredfordulóig /Vámos Dóra/

Iskolázási igények és továbbtanulási tendenciák Budapesten /Forray R. Katalin/

A pedagógus ellátottság és állomány várható változásai /Deák Zsuzsa/

Javaslat az oktatás fejlesztésének fő irányaira Budapesten az ezredfordulóig /Kozma Tamás/